

Ks. Jarosław Grzegorzczak

AWSD i Duszpasterstwo Akademickie w Białymstoku

AKTUALNA SYTUACJA TEOLOGII PASTORALNEJ W POLSCE. WYBRANE ASPEKTY

THE CURRENT SITUATION OF PASTORAL THEOLOGY IN POLAND. SELECTED ASPECTS

Pastoral theology as a branch of knowledge emerged in 1777 when Empress Mary Therese of Austria introduced it as an obligatory university subject. The development of pastoral theology in Poland was not easy because of historical and political complications which affected both the country and the Church. However, last decades have marked much progress in this field.

Nowadays, pastoral theology in Poland as one of the branches of theology is taught in nine university theological faculties and is an obligatory subject in every seminary. This creates good conditions for pastoral theologians' dialogue and cooperation as to the identity (purpose, subject and method) of the very discipline and pastoral activity of the Church. Theologians of different educational centres continue the scientific reflection of the methods of self-realization of the Church in the concrete place and time. They publish numerous books and magazines focusing on different aspects of pastoral problems. At the same time they point out new methods of pastoral activity adequate to the challenges of our time. Let us hope that these efforts effectively serve bishops who are appointed by God as true leaders of the Church and its faithful.

Proces tworzenia się

W Polsce pewne zwiastuny długo rodzącej się teologii pastoralnej znajdujemy już w XIV i XV wieku, były to jednak przeważnie różnego rodzaju dyrektywy duszpasterskie skierowane do kapłanów jako do pasterzy powierzonego

im ludu¹. Do kolejnych, znaczących wydarzeń należał bez wątpienia Sobór Trydencki w XVI wieku, dzięki któremu także w Polsce dokonała się wielka odnowa i właściwe ukierunkowanie duszpasterstwa Kościoła. Rozporządzenia i normy duszpasterskie, które wówczas zostały wypracowane jako owoc soborowej refleksji, nie miały jednak charakteru naukowego. Teologia pastoralna jako nauka zajmująca się działalnością duszpasterską Kościoła formowała się powoli i krok po kroku szukała swojej tożsamości. Jako dyscyplina naukowa pojawiła się dopiero w czasach nowożytnych, a decydującym momentem było oficjalne wprowadzenie jej jako obowiązującej na uniwersytety w Austrii przez cesarżową Marię Teresę w 1777 roku².

Reforma systemu uniwersyteckiego dokonana przez wspomnianą cesarżową austriacką wpłynęła bardzo pozytywnie na kształtowanie się teologii pastoralnej także w Polsce, zwłaszcza na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Lwowskim. Niestety, konsekwentnie realizowany projekt ówczesnych trzech władz zaborczych, aby zniszczyć język i kulturę polską, mocno ograniczył rozwój teologii pastoralnej w naszym kraju i blokował wykorzystanie osiągnięć naukowych w tej dziedzinie z Europy Zachodniej.

W pierwszej połowie XX wieku pojawiają się konkretne dowody istnienia teologii pastoralnej w Polsce, jednakże nadal rozumianej jako zbiór instrukcji i konkretnych wskazań w posłudze pastoralnej księży. Przykładem może być *Agenda pasterska* i *Pastorologia* abpa A. J. Nowowiejskiego³ oraz podręcznik teologii pastoralnej pod redakcją Z. Pilcha⁴. Ten ostatni autor zebrał wszystkie wskazania I Polskiego Synodu Plenarnego z 1936 roku i w świetle jego nauki przedstawił obowiązki duszpasterskie kapłanów oraz sposoby i formy działalności Kościoła w tamtym okresie⁵.

Dzisiejsza sytuacja teologii pastoralnej, która jest zasadniczym tematem niniejszego opracowania, jest owocem odnowionej wizji Kościoła zapoczątkowanej w latach 50. XX wieku. Zmiany, jakie wówczas nastąpiły w społeczeństwie polskim, zwłaszcza te w dziedzinie polityki (reżim komunistyczny), kultury, ekonomii, powodowały konieczność przemyślenia i wzmocnienia działalności duszpasterskiej Kościoła. Bezdyskusyjne wydaje się być stwierdzenie, że

¹ Pierwszym ośrodkiem nauki teologicznej w Polsce był Uniwersytet Krakowski. Wśród dzieł o tematyce teologicznej powstających na tej uczelni znajdują się także te wyraźnie pastoralne, np. podręcznik dla duchowieństwa parafialnego pt. *Speculum sacerdotum* autorstwa Andrzeja Kokorzyna (XV w.), czy też *Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis officiis et eorum administrationibus* Mikołaja z Błonia (XV w.). Por. W. Przygoda, *Teologia Pastoralna w Polsce*, [w:] *Teologia Pastoralna*, red. R. Kamiński, Lublin 2000, t. I, s. 100-102.

² Por. R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 19.

³ A. J. Nowowiejski, *Agenda pasterska*, Warszawa 1984; tenże, *Pastorologia*, Płock 1923.

⁴ *Nauka Pasterzowania*, red. Z. Pilch, t. 2, Kielce 1947.

⁵ Por. W. Piwowski, *Formy duszpasterstwa parafialnego w Polsce odrodzonej (1918-1939)*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980, s. 133-134.

dynamiczny rozwój teologii pastoralnej w drugiej połowie XX wieku, to nade wszystko owoc Soboru Watykańskiego II, jego głębokiej eklezjologii, czyli między innymi odkrycia Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego. Refleksja soborowa nad tajemnicą Kościoła, zawarta w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*, a następnie Konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes*, stworzyła podstawy nowej koncepcji duszpasterstwa, implikując jednocześnie nowe rozumienie pojęcia „duszpasterstwo”, coraz częściej wyrażane poprzez łacińskie określenie *cura pastoralis* w miejsce *cura animarum*⁶. Mimo że Polska, jako kraj wówczas komunistyczny, pozostawała w pewnym sensie odizolowana od Europy Zachodniej i przez to także w dużej mierze od wszystkiego, co się działo na Soborze Watykańskim II, impuls pastoralny płynący od ojców Soboru powoli docierał także nad Wisłę⁷. Jednym z wybitniejszych promotorów teologii pastoralnej na gruncie polskim był wówczas ks. Franciszek Blachnicki. Warto w tym miejscu wspomnieć nie tylko o jego znaczącym wkładzie w rozwój tej dyscypliny, ale też o nowych koncepcjach duszpasterskich oraz o wielkim dziele, jakim jest istniejący od kilkudziesięciu lat Ruch Światło-Życie⁸.

Coraz bardziej jednocześnie uświadamiano sobie, że już nie wystarczy tylko przekazać alumnom w seminariach duchownych zbioru dobrych rad duszpasterskich, wynikających z doświadczeń starszych kapłanów. Było konieczne tworzenie ośrodków refleksji naukowej z dziedziny teologii pastoralnej, w których studiowano by jej naturę i tożsamość. Miało to na celu formowanie przyszłych wykładowców oraz ekspertów teologii pastoralnej, którzy podjęliby pracę zarówno w seminariach duchownych, jak i wydziałach duszpasterskich kurii diecezjalnych.

Aktualne ośrodki na uniwersytetach

Dzisiejsze struktury jednostek teologii pastoralnej, znajdujących się na poszczególnych wydziałach teologicznych uniwersytetów w Polsce, to owoc wielkiej troski biskupów i pastoralistów, by ta dyscyplina teologiczna miała odpowiednią przestrzeń naukową i warunki rozwoju, a przez to aby dobrze mogła służyć Kościołowi. W Polsce aktualnie istnieją następujące ośrodki teologii pastoralnej⁹:

⁶ Por. A. Przybecki, *Pastoralna posługa Kościoła w Polsce na tle konstytucji „Gaudium et spes” Soboru Watykańskiego II*, „Teologia Praktyczna” 2003, t. 4, s. 251.

⁷ Por. P. Mazurkiewicz, *Recepcja Soboru*, [w:] *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi, Warszawa 2000, s. 22-31. Także: R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła...*, dz. cyt., s. 55-59.

⁸ Zob. B. Biela, *Cura pastoralis w świetle eklezjologii pastoralnej ks. Franciszka Blachnickiego*, „Studia Pastoralne” 2005, nr 1, s. 45-67.

⁹ Por. W. Przygoda, *Teologia Pastoralna w Polsce*, [w:] *Teologia Pastoralna*, dz. cyt., s. 112-116. O prężnej działalności tychże ośrodków świadczą czasopisma, jakie wydają, a które w dalszej części niniejszego opracowania także są wymienione. Każdy ośrodek, oprócz tego, że kształci

1. Jako pierwszy wymieniany jest **Instytut Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie**. Instytut ten swymi korzeniami sięga czasów założenia Sekcji Teologii Pastoralnej tegoż Uniwersytetu w 1958 roku. Dzisiaj jest on jednym z wielu innych instytutów działających na Wydziale. Aktualnie ośrodek ten posiada dużą ilość katedr, oferując tym samym szeroką gamę specjalizacji pastoralnej. Są to następujące Katedry: Teologii Pastoralnej Ogólnej, Teologii Pastoralnej Szczegółowej, Socjologii Religii, Katechetyki Integralnej, Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej, Katechetyki Szczegółowej, Katechetyki Formalnej, Duszpasterstwa Rodzin, Homiletyki, Teologii Liturgii, Historii Liturgii, Teologii Charytatywnej, Współczesnych Form Przekazu Wiary.

2. Drugi ośrodek teologii pastoralnej znajduje się na Wydziale Teologicznym **Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie**. Wydział ten stosuje odmienny podział dyscyplin teologicznych, będących przedmiotem badań poszczególnych sekcji. I tak oto Sekcja Teologii Pastoralnej funkcjonuje obok Sekcji: Katechetyki, Homiletyki, Liturgiki, Misjologii itd. Sama **Sekcja Teologii Pastoralnej** posiada trzy Katedry: Teologii Pastoralnej Fundamentalnej, Teologii Pastoralnej Szczegółowej i Organizacji Duszpasterstwa. Do Wydziału Teologicznego należy również Instytut Studiów nad Rodziną w Łomiankach.

3. Trzecim miejscem studiów teologii pastoralnej jest **Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie**. W specjalizacji Teologia Praktyczna tej uczelni znajdujemy 6 Katedr: Teologii Pastoralnej Ogólnej, Teologii Pastoralnej Szczegółowej, Katechetyki, Socjologii Religii, Pedagogiki, Katolickiej Nauki Społecznej.

4. Kolejny ośrodek interesującej nas dyscypliny w Polsce to **Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu** ze swoim **Instytutem Teologii Praktycznej**, który posiada 5 Katedr: Teologii Praktycznej i Duszpasterstwa Rodzin, Katolickiej Nauki Społecznej i Socjologii Duszpasterstwa, Prawa Kanonicznego, Katechetyki i Pedagogiki oraz Katedry: Liturgiki, Homiletyki i Kultury Muzycznej Kościoła. Działa tam również 9 Zakładów Naukowych: Archiwum i Muzeum Diecezjalnego, Bibliistyki, Filozofii, Teologii Dogmatycznej, Teologii Moralnej, Dydaktyki i Pedagogiki, Homiletyki i Liturgiki oraz Psychologii.

5. Następnym punktem na mapie Teologii Pastoralnej Polski jest **Wydział Teologiczny na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu**. Wydział ten powstał w 1998 roku, a kontynuuje tradycje poprzedzającego go Papieskiego Wydziału Teologicznego założonego w 1974 roku. Dysponuje aż 13 zakładami różnych dyscyplin, a wśród nich jest **Zakład Teologii Pastoralnej**. Obok niego funkcjonują też Zakłady: Liturgii i Homiletyki, Katechetyki, Katolickiej Nauki Społecznej.

specjalistów teologii pastoralnej, również bada i opisuje zjawiska zachodzące w społeczeństwie polskim, traktując je jako nowe wyzwania duszpasterskie. Wielość poruszanych zagadnień, współpraca teologów z poszczególnymi sekcjami, zakładami czy katedrami teologii pastoralnej, dają całościowy obraz sytuacji, w której Kościół ma się urzeczywistniać.

6. Teologia pastoralna jest również wyraźnie obecna na **Wydziale Teologicznym Śląskiego Uniwersytetu w Katowicach**. Dyscypliną tą zajmuje się tamtejszy **Zakład Teologii Pastoralnej i Dziejów Duszpasterstwa**. Wymienić należy także pozostałe sekcje zajmujące się problematyką duszpasterstwa, są to Zakłady: Katechetyki, Pedagogiki Chrześcijańskiej i Katolickiej Nauki Społecznej oraz Liturgiki i Homiletyki.

7. **Wydział Teologiczny na Uniwersytecie Opolskim** to kolejny ośrodek, w którym prowadzi się studia z zakresu teologii pastoralnej. Jednostka, której przedmiotem pracy jest ta dziedzina, nosi nazwę **Katedra Teologii Pastoralnej i Duszpasterstwa Rodzin**. W tym miejscu warto również dodać, że obok niej funkcjonują inne jednostki mieszczące się także w obszarze szeroko rozumianej teologii pastoralnej, takie jak: Katedra Liturgiki i Hagiografii, Katedra Homiletyki i Środków Przekazu Wiary oraz Katedra Katechetyki, Pedagogiki i Psychologii Religii.

8. Omawiana dyscyplina znalazła też swoje miejsce na **Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego**. Istnieje tam **Katedra Teologii Pastoralnej i Liturgiki**, ale także nawiązująca do niej w naturalny sposób Katedra Katechetyki i Homiletyki.

9. **Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie** to również ośrodek uniwersytecki, który w ramach **Wydziału Teologicznego** umieścił studia z teologii pastoralnej. Działa tam **Katedra Teologii Praktycznej i Ekumenizmu** oraz spokrewniona z nią Katedra Katechetyki i Pedagogiki Religii.

Należy dodać także, że obok wyżej wymienionych wydziałów uniwersyteckich, studia z teologii pastoralnej odbywają się także we wszystkich seminariach diecezjalnych i zakonnych w Polsce w ramach kursów instytucjonalnych.

Działalność i osiągnięcia

Zadania, jakie stawiają sobie wyżej wymienione ośrodki teologii pastoralnej, koncentrują się na refleksji naukowej na temat przedmiotu i metody tej dziedziny oraz na badaniach istniejących form działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce. Analiza obecnych metod duszpasterstwa pozwala bowiem na projektowanie nowych, bardziej odpowiadających wyzwaniom czasu. Realizacji wyznaczonych sobie zadań i rozumieniu zjawisk zachodzących w społeczeństwie polskim służą badania socjologiczne prowadzone przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego (SAC) w Warszawie, kierowany przez profesora Witolda Zdaniewicza¹⁰.

¹⁰ Prowadzone tam prace badawcze są nieodzowną pomocą w postrzeganiu i rozumieniu zmian zachodzących w społeczeństwie polskim, a przez to ukierunkowywaniu działalności duszpasterskiej Kościoła. Wystarczy wspomnieć choćby jedną z tych najobszerniejszych pozycji wydanych przez Instytut, a mianowicie: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2000.

Rezultaty studiów i analiz duszpasterskich, dokonywanych w poszczególnych sektorach życia i działalności Kościoła, są publikowane w czasopismach, które każdy ośrodek teologii pastoralnej w Polsce wydaje. Tak więc istnieją: „Roczniki Teologiczne” (Lublin), „Warszawskie Studia Pastoralne” (Warszawa), „Studia Pastoralne” (Katowice), „Przegląd Teologiczny” (Wrocław), „Śląskie Studia Teologiczno-Historyczne” (Opole), „Teologia Praktyczna” (Poznań), „Analecta Cracoviensia” (Kraków), „Colloquia Theologica Ottoniana” (Szczecin), „Athenum Kapłańskie” i wiele innych. Pisma te są bardzo bogate w artykuły na temat aktualnej sytuacji i misji Kościoła w Polsce, oferując tym samym głęboko przemyślane wskazania dotyczące kierunku działań duszpasterskich.

Eksperti teologii pastoralnej w Polsce ze szczególną uwagą analizują nauczanie Jana Pawła II, nie tylko jego encykliki, adhortacje i listy pasterskie, ale też słowa wypowiedziane podczas wielu pielgrzymek do ojczyzny¹¹. Odnotować też należy bardzo pozytywny fakt, iż niektórzy pastorałści polscy regularnie uczestniczą w pracach Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski, wnosząc w ten sposób cenny wkład w projektowanie adekwatnego do istniejącej sytuacji duszpasterstwa Kościoła.

W ramach naukowych badań wspomnianych ośrodków teologii pastoralnej mieści się także koncepcja duszpasterska i sposoby jej realizowania w przeszłości¹², zwłaszcza te zawarte w Programach Duszpasterskich ostatnich pięćdziesięciu lat, czy w tak wielkich wydarzeniach, jakim była na przykład *Wielka Nowenna Tysiąclecia* (1957-1966)¹³, kiedy to ze względu na ateistyczny system komunistyczny, panujący wówczas w Polsce, wierność narodu polskiego dla Ewangelii została wystawiona na próbę. I chociaż w pewnym sensie jest to zajmowanie się historią duszpasterskiej działalności Kościoła, to bez wątpienia przyczynia się ono do poznania pastoralnego myślenia i kluczowych decyzji Kościoła w owych czasach, a w ten sposób do czerpania z bogatego skarbcza tradycji.

Podkreślić należy fakt, iż dzięki aktywności naukowej Instytutów Teologii Pastoralnej każdego roku powiększa się liczba pracowników naukowych, którzy zdobywają stopień doktora oraz doktora habilitowanego w tej dziedzinie. Do tej grupy powinno się dodać także tych, którzy stopnie doktoranckie uzyskują na specjalistycznych studiach we Włoszech, Niemczech, Francji. Nie jest to fakt bez znaczenia, ponieważ różnorodność myślenia pastoralnego w poszczególnych krajach pozwala na wzajemną konfrontację i wymianę osiągnięć na polu naukowym, co wzbogaca samą teologię pastoralną w Polsce i czyni ją

¹¹ Zob. „Studia Pastoralne” 2006, nr 2. Cały numer tego rocznika poświęcony jest wybranym zagadnieniom nauczania Jana Pawła II w Polsce. Ukazuje, jak bardzo papież ubogacił myśl teologiczną i działalność duszpasterską w swojej ojczyźnie.

¹² Zob. M. Olszewski, *Duszpasterstwo parafialne w świetle programów duszpasterskich Episkopatu Polski 1967-2000. Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2005.

¹³ Zob. A. Skreczko, *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o małżeństwo i rodzinę w okresie Wielkiej Nowenny Tysiąclecia (1957-1966). Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2002.

wciąż otwartą na nowe wyzwania. Dodajmy również, iż w polskich ośrodkach teologii pastoralnej studiują także studenci pochodzący z Europy Centralnej i Wschodniej, co pozwala na stworzenie dobrej współpracy międzynarodowej, owocującej organizowaniem sympozjów i konferencji naukowych, jak na przykład te realizowane przez Ukraiński Katolicki Uniwersytet we Lwowie¹⁴.

Naukowa działalność ośrodków teologii pastoralnej w Polsce znalazła również swoją syntezę w postaci niezwykle cennego dzieła wybitnego teologa, księdza profesora Ryszarda Kamińskiego: *Teologia Pastoralna* (t. I, wyd. z 2000 r. oraz t. II, wyd. z 2002 r.), które zawiera opracowania na temat historii, natury i metody teologii pastoralnej oraz form różnorodnej działalności Kościoła w Polsce. Mimo że redaktor należy do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, to opracowania zawarte w tym podręczniku odzwierciedlają refleksję pastoralną w skali całego kraju, jako że powstał przy współpracy wielu pastoralistów. Dzieło to, pierwsze tego typu od ponad pięćdziesięciu lat, jest bez wątpienia dużym krokiem w rozwoju teologii pastoralnej w Polsce. Stało się także dobrą i ważną pomocą naukową w nauczaniu w Seminariach Duchownych.

Drugim wartościowym osiągnięciem teologii pastoralnej w Polsce jest *Leksykon Teologii Pastoralnej*, wydany w 2006 roku w Lublinie, redagowany przez pracowników naukowych Katedry Pastoralnej Szczegółowej KUL pod kierownictwem księdza profesora Ryszarda Kamińskiego, przy współpracy z ponad stu pracownikami ze wszystkich prawie ośrodków teologicznych w Polsce. Wspomniany leksykon jest pierwszym tego rodzaju osiągnięciem w dziedzinie teologii pastoralnej w Polsce, porównywalnym do znanych już dobrze w języku niemieckim *Handbuch der Pastoraltheologie*, *Lexicon der Pastoral*, czy w języku włoskim *Enciclopedia di pastorale*.

Jak więc wynika z danych powyżej przedstawionych, teologia pastoralna jako dyscyplina naukowa ma swoją silną pozycję w rzeczywistości kościelnej i cywilnej Polski. Dysponuje odpowiednimi strukturami, środkami, dużym potencjałem pracowników naukowych, czasopismami naukowymi; nie brakuje jej także ważnej w tym kontekście tradycji, wynikającej z dynamiczności i siły oddziaływania Kościoła na życie narodu.

Niektóre kwestie dyskusyjne

Ten naukowy dorobek nie oznacza jednak, że nie istnieją żadne problemy, krytyczne opinie, które w niniejszym artykule należałoby także poruszyć. Jak wiadomo, argumentem najbardziej dyskusyjnym i kontrowersyjnym – zwłaszcza ze strony przedstawicieli teologii spekulatywnej – jest klasyfikacja teologii

¹⁴ Por. V. Zhdan, *Współczesne ujęcia teologii pastoralnej. Konferencja naukowa na Ukraińskim Katolickim Uniwersytecie we Lwowie, 08.05.2003*, „Roczniki Teologiczne” 2004, t. 51, nr 6, s. 362-366.

pastoralnej jako prawdziwej dyscypliny teologicznej¹⁵. W tej kwestii polscy pastorałści mówią jednym głosem zdecydowanie, odrzucając tego typu zarzuty. Refleksja nad ewangelizacyjną działalnością Kościoła mieści się w obszarze nauki o Bogu, albowiem sam Kościół jest dziełem Boga, to Kościół ukazuje Boga i do Niego prowadzi ludzi. Z tego powodu dyscyplina ta ma więc wymiar teologiczny. Nie da się mówić o Kościele, nie mówiąc o Bogu. Wspominany prof. R. Kamiński reprezentuje optymistyczny pogląd, że w Polsce dyskusja na ten temat praktycznie już zanika i przechodzi do przeszłości¹⁶.

Brak natomiast jednomyślności co do nazewnictwa: „teologia pastoralna” czy „teologia praktyczna”. W Polsce na ogół stosuje się określenie „teologia pastoralna”, takie też znajdujemy w *Ratio Studiorum* dla Wyższych Seminarium Duchownych. Nazwę „teologia praktyczna” preferuje ksiądz profesor Bronisław Mierzwiński, znany teolog UKSW w Warszawie¹⁷, a także Wydział Teologiczny Uniwersytetu w Poznaniu, który wydaje naukowe czasopismo właśnie pod tytułem „Teologia Praktyczna”. Różnica w nazewnictwie nie powoduje jednak niejasności co do przedmiotu materialnego tej dyscypliny, jest nim bowiem zawsze działalność Kościoła *ad intra* i *ad extra*. Chociaż słowo „pastoralna” w pewnym sensie sugeruje typ refleksji skoncentrowanej na roli pasterzy, to jednak dzisiaj nie ma już wątpliwości, że chodzi o działalność całego Kościoła jako wspólnoty, a nie tylko księży i biskupów. Słowo „praktyczna” zaś, nawiązujące do praktyki czy techniki, może istotnie w pewnym sensie rodzić obiekcje co do kwalifikacji teologii pastoralnej jako rzeczywistej dyscypliny naukowej. Te obiekcje należy jednak zdecydowanie odrzucić, gdyż teologia praktyczna nie zajmuje się tylko metodami działalności Kościoła (wtedy byłaby pewnie w jakimś sensie technologią), lecz także celem tej działalności, a jest nim zbawienie człowieka w Chrystusie (co bezsprzecznie kwalifikuje ją do nauki teologicznej). Ujednoczenie samego nazewnictwa teologii pastoralnej zapewne wymaga jeszcze wspólnej, pogłębionej refleksji i czasu. Stan taki nie utrudnia jednak jej właściwego rozwoju, bo różnice w nazwie nie przekładają się też na samą koncepcję teologii pastoralnej.

Wokół metody

Jeśli chodzi o zagadnienie metody w teologii pastoralnej w Polsce, to należy stwierdzić, że wyraża się ona w trzech elementach: *widzieć* – *oceniać* – *działać*,

¹⁵ Por. S. Lanza, *La teologia pastorale*, [w:] *La teologia del XX secolo. Un bilancio*. 3. *Prospettive pratiche*, red. G. Canobbio – P. Coda, Roma 2003, s. 393.

¹⁶ Por. R. Kamiński, *Wstęp*, [w:] *Teologia Pastoralna*, dz. cyt., s. 11.

¹⁷ Por. B. Mierzwiński, *Teologia Pastoralna czy Praktyczna – Spór o nazwę czy o koncepcję*, [w:] *Status Naukowy Teologii Pastoralnej. Materiały z Symposium Polskich Pastoralistów*, red. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003, s. 23.

które z punktu widzenia tej dyscypliny można określić jako trzy etapy postępowania badawczego¹⁸.

Na pierwszym z nich przeprowadza się naukową refleksję nad istotą Kościoła, nad podmiotami jego zbawczej działalności, nad jego funkcjami, strukturami i uwarunkowaniami urzeczywistniania się w teraźniejszości. A zatem podstawowym krokiem jest uświadomienie tego, czym jest Kościół, jakie ma posłannictwo i jak ma je realizować. Źródłem tego poznania jest Objawienie Boże. Istota Kościoła i zasady jego działania są fundamentem teologicznej analizy aktualnej sytuacji duszpasterskiej, są kryteriami oceny aktualnych wyzwań dla Kościoła. *Widzieć* rozumiane jest jako spojrzenie na Kościół według zamysłu Bożego i na warunki, w których przychodzi mu realizować swoją misję.

Na drugim etapie badawczym ma miejsce krytyczna analiza aktualnej sytuacji duszpasterskiej Kościoła. Jest to analiza o charakterze teologiczno-historycznym i teologiczno-socjologicznym, dokonywana przy użyciu odpowiednich metod właściwych tym dyscyplinom. Wraz z biegiem historii, rozwojem świata, myśli ludzkiej zmieniają się także warunki życia i problemy człowieka. Żeby do niego dotrzeć, należy weryfikować tradycyjne formy działalności Kościoła, traktując je jako cenny owoc doświadczeń i refleksji nad ówczesną sytuacją. Krytyczna refleksja pozwala na stwierdzenie, które formy działalności Kościoła w aktualnym kontekście społecznym i historycznym są już mało albo wcale nieskuteczne, aby zastąpić je nowymi, podejmującymi aktualne wyzwania czasów. Chodzi o sprawdzenie skuteczności i sensowności wielu działań Kościoła w aktualnie istniejących warunkach. Teologiczna interpretacja współczesności związana jest z odczytywaniem znaków czasu. Rezultatem takich badań powinny być imperatywy określające, co należy w konkretnych warunkach miejsca i czasu czynić, aby zapewnić Kościołowi jego urzeczywistnianie się zgodne ze swoją istotą i powołaniem¹⁹.

Trzeci etap badawczy stanowi zatem ustalenie konkretnych zasad i dyrektyw, według których powinna przebiegać działalność Kościoła tu i teraz, ale także mając na uwadze zmiany, które niesie przyszłość. Formułując teologicznie uzasadnione zasady urzeczywistniania się Kościoła, nakreśla się jednocześnie wytyczne dla wszystkich odpowiedzialnych za funkcjonowanie duszpasterstwa Kościoła.

Wszystkie trzy etapy metody teologii pastoralnej zachowują wewnętrzną jedność. Analiza współczesnej sytuacji Kościoła wymaga uprzedniej dobrze ukształtowanej refleksji nad jego istotą, zaś ustalone zasady działania są konsekwencją dwóch pierwszych etapów badawczych.

¹⁸ Por. R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, [w:] *Teologia Pastoralna*, dz. cyt., s. 24-26. Także: J. Mikołajec, *Metody Teologii Pastoralnej*, [w:] *Status Naukowy Teologii Pastoralnej. Materiały z Sympozjum Polskich Pastoralistów*, dz. cyt., s. 37-41; A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, Warszawa 1974, s. 70-100.

¹⁹ Por. A. Zuberbier, *Materiały do teorii teologii praktycznej*, dz. cyt., s. 71.

W pierwszym etapie, zmierzającym do poznania istoty i misji Kościoła, stoi się przede wszystkim metodą dedukcyjną. Punktem wyjścia jest Objawienie Boże i nauczanie Kościoła.

W drugim zaś wykorzystuje się zdobycze nauk empirycznych (socjologia, psychologia, antropologia, pedagogika). Jednakże nauki te są niewystarczające do tego, aby właściwie zinterpretować istniejącą sytuację w perspektywie działalności Kościoła. Konieczne jest tu widzenie także aspektu teologicznego, gdyż we wszystkich zdarzeniach i sytuacjach, przeżywanych przez wspólnotę wierzących, Bóg przychodzi i mówi do Kościoła. Ów aspekt teologiczny polega więc na interpretacji danych analizy aktualnej sytuacji w świetle prawd Bożych, dotyczących istoty i misji Kościoła. Stawianie problemów badawczych, ich ocena i interpretacja mają zawierać ciągle odwoływanie się do kryteriów teologicznych.

Na trzecim etapie, polegającym na sformułowaniu postulatów pastoralnych, wykorzystuje się różne metody badawcze; wśród nich takie jak: analiza, synteza, klasyfikowanie, interpretacja.

Metoda teologii pastoralnej stosowana w Polsce *wiedzieć – oceniać – działać*, rozpowszechniona także w Europie, ma swoje ogromne zasługi. Jednak dla rozwoju tej dyscypliny w przestrzeni polskiej warto ją konfrontować z innymi współczesnymi przemyśleniami na ten temat. Jeden z ważniejszych, europejskich ośrodków teologii pastoralnej, a mianowicie Instytut Teologii Pastoralnej *Redemptor Hominis* na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie wskazuje na pewne braki i nieskuteczność tej tradycyjnej metody, proponuje także nowe rozwiązanie. Profesor Sergio Lanza, wieloletni dziekan tego Instytutu, ekspert w dziedzinie teologii pastoralnej we Włoszech, promuje metodę, która zakłada trzy fazy procesu badawczego oraz trzy jednoczesne wymiary widzenia przedmiotu badawczego w każdej z tych faz²⁰. Na fazy składają się: 1 – analiza i ocena; 2 – decyzja i projektowanie; 3 – działanie i weryfikacja. Natomiast trzy wymiary konieczne w każdej fazie to: kairolologiczny, kryteriologiczny, operatywny. Na pierwszy rzut oka metoda bardzo podobna, jednakże wydaje się, iż daje większą gwarancję odpowiedniej, teologiczno-pastoralnej lektury rzeczywistości; planowania i podejmowania skoordynowanych działań; wreszcie możliwość ich dobrej realizacji, ale także weryfikacji. W tym ujęciu zawsze nieodpowiednia będzie tzw. podwójna lektura rzeczywistości: najpierw socjologiczna, a później teologiczna. Prospektowa wiary (właściwe kryteria) i kairos mają być obecne od początku do końca procesu badawczego.

Komponentami, które są mało wyraźne w tradycyjnej metodzie *widzieć – oceniać – działać*, są niewątpliwie procesy projektowania i weryfikacji. Projektu nie należy utożsamiać z programem duszpasterskim, gdyż ten ostatni jest kon-

²⁰ Zob. S. Lanza, *La teologia pastorale*, [w:] *La teologia del XX secolo. Un bilancio*. 3. *Prospettive pratiche*, dz. cyt., s. 462-466.

sekwencją pierwszego i charakteryzuje się precyzyjnie ustalonymi punktami i momentami do zrealizowania. Projekt zaś to całościowa, opierająca się na poprawnej analizie rzeczywistości, mająca jasno wytyczone cele, długofalowa wizja działań duszpasterskich. Projektowanie, którego dokonuje ludzki umysł, nie ogranicza bynajmniej ani nie podważa działania Ducha Świętego w Kościele. W projektowaniu ma być miejsce na wsłuchanie się w to, co mówi Duch do Kościoła. Jego głos jest nadrzędny²¹.

Weryfikacja natomiast, jako końcowy składnik w metodzie teologii pastoralnej, to ocena tychże zaprojektowanych i podejmowanych działań. Jej stosowanie jest niezbędne, aby uniknąć inicjatyw mało lub w ogóle nieskutecznych, aby dostrzec te ogniwa procesu, które zawodzą. Niechęć do weryfikacji może wynikać z tego, że obnaża ona słabe strony działalności duszpasterskiej Kościoła. Jednakże bez niej ta działalność narażona jest na stagnację i ciągłe, mało skuteczne powtarzanie tych samych inicjatyw²². Brak weryfikacji niejednokrotnie usprawiedliwia lenistwo duszpasterskie, ale nade wszystko stwarza zagrożenie pozostawania w iluzji, że podejmowane działania zawsze są dobre, pożądane i odpowiednie. To z kolei poważnie utrudnia Kościołowi adekwatne realizowanie swojej misji w świecie.

Najnowsze inicjatywy

Opisując dzisiejszą sytuację teologii pastoralnej w Polsce warto zaznaczyć najnowszą inicjatywę teologów tej dyscypliny. Jest nią Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów i Duszpasterzy im. Jana Pawła II powstałe w 2008 roku. Wielu członków Stowarzyszenia należało do funkcjonującej od ponad 20 lat Sekcji Pastoralistów, organizującej przez ten czas liczne sympozja i konferencje poświęcone teologii pastoralnej i samemu duszpasterstwu. Sekcja zakończyła swoje formalne istnienie z chwilą powstania Stowarzyszenia.

Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów i Duszpasterzy im. Jana Pawła II będzie realizować swoje cele poprzez:

- 1) prowadzenie działalności naukowo-badawczej w zakresie teologii pastoralnej;
- 2) krzewienie wiedzy z zakresu teologii pastoralnej wśród duszpasterzy, osób konsekrowanych i wiernych świeckich;
- 3) rozpowszechnianie i popieranie inicjatyw wykorzystujących wiedzę z teologii pastoralnej w zastosowaniach praktycznych, czyli w określonych formach posługi duszpasterskiej;
- 4) propagowanie uniwersyteckich studiów specjalistycznych z zakresu teologii pastoralnej;

²¹ Zob. S. Lanza, *Progetto, discernimento, verifica pastorale*, [w:] *Creatività dello Spirito e programmazione pastorale*, Roma 1998, s. 71-113.

²² Zob. tamże.

5) prowadzenie działalności szkoleniowej, organizowanie i prowadzenie sympozjów, uczestniczenie w zjazdach naukowych;

6) prowadzenie działalności wydawniczej, wydawanie własnego, specjalistycznego czasopisma i samodzielnych publikacji;

7) podejmowanie wszelkich działań zmierzających do podniesienia wiedzy z zakresu teologii pastoralnej u osób zaangażowanych w działalność Kościoła;

8) wykorzystywanie wiedzy z różnych dziedzin naukowych do rozeznawania i interpretowania sytuacji społeczno-kulturowej i religijnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska Kościoła;

9) współdziałanie z władzami wyższych uczelni oraz stowarzyszeniami i organizacjami naukowymi w celu prowadzenia dialogu i podejmowania wspólnych inicjatyw naukowych;

10) współpracę z instytucjami kościelnymi w celu przestrzegania przez duszpasterzy zasad i norm działalności duszpasterskiej Kościoła.

Powstanie Stowarzyszenia dysponującego wielkim potencjałem naukowym, odpowiednimi narzędziami badawczymi, rodzi nadzieję na bardziej owocną współpracę z biskupami polskimi jako pasterzami, następcami apostołów, którym powierzona została piecza nad Kościołem Chrystusowym. Ta współpraca może jakże skutecznie służyć trafnemu wytyczaniu kierunków i sposobów działalności duszpasterskiej w Kościele polskim.

* * *

Podsumowując niniejszy, ogólny i dotyczący tylko niektórych aspektów teologii pastoralnej ogląd sytuacji, należy stwierdzić, że jej stan w Polsce jest dobry i zapowiada dalszy rozwój. Wciąż rośnie liczba dobrze wykształconych pastoralistów, którzy żywo zainteresowani aktualną rzeczywistością Kościoła nakreślają kierunki, w których mają podążać jego działania duszpasterskie. Liczne ośrodki uniwersyteckie, choć są autonomiczne, nie izolują się od siebie. Ich współpraca przynosi owoc w postaci ciągłych naukowych poszukiwań i badań, licznych dzieł i czasopism, konferencji i sympozjów. Dokonuje się w ten sposób jakże potrzebna refleksja nad jakością urzeczywistniania się Kościoła, ale także konstruktywna wymiana poglądów, dotyczących samej teologii pastoralnej jako dyscypliny naukowej, mającej swój jasno określony cel, przedmiot oraz własną metodę.